

Bo Lindberg, *Disputation, dissertation, avhandling. Historien om en genre* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2022). 248 s.

Per Pippin Aspaas, UiT Norges arktiske universitet

Idéhistoriker Bo Lindbergs siste bok har undertittelen *historien om en genre*. I denne historien, om genren vi i dag kaller avhandling, ligger tyngdepunktet i analysen på perioden fra cirka 1650 og fram til 1852, da en større reform i svensk høyere utdanning førte til at den tradisjonsrike dissertasjonsteksten endret karakter. Det er vel å merke ikke tale om en teoretisk-litteraturvitenskapelig studie, snarere en utdanningssosiologisk og begrepshistorisk.

Å lese en bok av Lindberg er alltid givende. Ikke minst når han, som i denne boken, har samlet fruktene av år med fordypning i svensk og europeisk lærdomshistorie. Referansene til egne arbeider går helt tilbake til 1973; vi har med andre ord å gjøre med en ekte nestor. Referansene til andre forskeres arbeider på svensk, engelsk, tysk og ikke minst latin er strødd utover en periode på mer enn fire århundrer.

Som Lindberg påpeker, var genren i tidlig nytid innbakt i et komplekst sett av ritualer som kulminerte med selve disputasen, *disputatio*. I denne høytidelige tilstelningen ble kandidaten – *respondens* – utsatt for en serie med kritiske spørsmål. Her gjaldt det å svare godt for seg, på latin. Det var *preses* – typisk en høyt merittert professor – som sto ansvarlig for innholdet i teksten som skulle forsvares, *dissertatio*. Denne forelå trykt før den akademiske akten fant sted (begrepene *disp.* og *diss.* ble i praksis brukt om hverandre, men Lindberg gjør det lettere for oss ved å reservere det ene for akten og det andre for teksten). Ofte, kanskje oftest, hadde ikke respondenten skrevet noe som helst av selve teksten, til tross for at han figurerte på tittelbladet side om side med preses. Imidlertid kunne dissertasjonsteksten være ledsaget av dedikasjoner eller andre paratekster (svensk: kringtekter), eksempelvis dikt på svensk, fransk eller latin. Pussig nok blir aldri preses

<https://doi.org/10.7557/4.7199>

Copyright: © 2023 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

takket i forord eller lignende, slik skikken er i dagens doktorgradsavhandlinger. På 1700-tallet var det derimot vanlig at respondenten lovpriser av medstudenten eller sambygdingen, eller han inntok selv rollen som den som lovpriser andre, men da gjerne velgjørere utenfor academia.

Å ta utdanning var dyrt. Skulle man fullføre studieløpet måtte man disputere to ganger, først *pro exercitio* (for øvnings skyld) og dernest, gjerne lenge etterpå, *pro gradu* (for graden). Foruten livsopphold i universitetsbyen, det vil si Uppsala, Åbo (Turku) eller Lund, måtte studenten betale en særlig avgift til preses. I tillegg var det studenten som skulle dekke trykkekostnadene. Og når akten vel var over, måtte han betale for promosjonsseremonien (doktorkreeringen) og spandere disputasøl på sine studiekamerater. Ikke alle studenter kom seg gjennom alle disse stegene. Et dokumentert høyt frafall skyldtes trolig primært økonomiske problemer. Samtidig var det faktisk mulig å gjøre karriere uten å ha tatt eksamen, eksempelvis som privatlærer eller ingeniør. Selv innen den viktigste mottakeren av uteksaminerte kandidater på 1600- og 1700-tallet, det kirkelige systemet, var det ikke helt uvanlig med «halvstuderte røvere». Den kulturelle kapitalen ved å overhodet ha vært immatrikulert var betydelig.

Det har vært vanlig å se ned på dissertasjonen som genre. Litteratur- og lærdomshistorikere har bladd forbi den rike floraen av dissertasjoner og isteden konsentrert seg om den nasjonalspråklige litteraturen fra tidlig nytid. Tekstene var angivelig rene pliktløp, formalia uten vitenskapelig eller innholdsmessig verdi. På dette punktet er Lindberg ambivalent. Listen over fremragende lærde i stormaktstidens og frihetstidens Sverige er lang. En stor andel av de mest kjente navnene – som Rudbeck, Celsius, Ihre, Linné – var svært aktive i rollen som preses. Like fullt, skriver Lindberg: «De nämnda personernas idéer har i regel uttryckts även i andra skrifter än dissertationer; i några fall [...] är det påfallande att deras viktigaste idéer *inte* tagits upp i dissertationer» (s. 195f). Enda sterkere står dette uttrykt i åpningskapitlet, hvor det heter at de tidlig-moderne dissertasjonstekstene «avspeglar tidens vetenskap, mer sällan den avancerade forskningsfronten utan snarare dess ordinära standard» (s. 10).

Slike uttalelser om innholdet i dissertasjonstekster er nedslående, ikke minst i lys av de store ressursene som nylig er anvendt på digitalisering av samtlige dissertasjoner fra Åbo Akademi perioden 1642–1828 (med privatfinansiering fra Ulla og Ilkka Paatero) og Uppsala Universitet perioden 1602–1855 (med statlige midler). Samtidig motsier Lindberg seg selv, jamfør kapitler som «Författarskapet», «Censur och akademisk frihet» og «Innehållet». I et appendix («Bihang») har Lindberg gjort ikke-latinkyndige lesere en tjeneste ved å oversette en lang rekke dissertasjonstitler til svensk, ordnet etter tema. Empirisk vitenskap og opplysningstankegods preget utvilsomt dissertasjonstekstene mer og mer ut over på

1700-tallet. At statsvitenskap-professor Johan Ihre måtte gjennom rettssaker for synspunkter han hadde fremlagt i dissertasjoner sier sitt.

Et særlig hyggelig innslag på 1700-tallet er de mange dissertasjonene om topografi. Lokal- og regionalhistorie ble løftet fram innenfor akademias høyborger – på latin. Dette trekket har muligens sammenheng med den tilsynelatende særsvenske skikken å inndelegning studentene i «nationer», altså studentforeninger gruppert etter hvilken del av landet man kom fra. Kan hende er en god del av disse lokallistoriske tekstene skrevet av respondentene selv, i samarbeid med nationen. Og apropos særsvensk: De komparative perspektivene i Lindbergs studie går mest til Tyskland, herunder Greifswald (naturlig nok, siden Vorpommern var under svensk styre). Til Danmark-Norge og universitetet i København vendes blikket aldri.

Det nesten totale fraværet av dansk-norske paralleller, både faglitteratur og primærkilder, er påfallende. Står det så dårlig til med lærdomshistoriografien hos oss, at Lindberg ikke har funnet noe å referere til? Jeg frykter at svaret er ja. Det er uten tvil mengder av primærkildemateriale å ta fatt på også her. For fremtidige forskningsprosjekter kan vi lene oss på tunge forskningstradisjoner i både Tyskland og Sverige, inklusive Finland. Men først må dissertasjonstekstene løftes fram. Kongelige Bibliotek, som jo er fusjonert med Københavns universitetsbibliotek, har alle forutsetninger for å gjennomføre et like ambisiøst katalogiserings- og digitaliseringsprosjekt som de som nå er kommet i havn i Åbo og Uppsala. Med primærkildene på plass, kan forskningen følge etter. Her vil Lindbergs bok være en trygg og inspirerende veiviser.